

SAKSOVULLARNI SAQLASH: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA HUQUQIY, EKOLOGIK VA IJTIMOIIY ASOSLAR

Berdax Jienbaev Kalbay o‘g‘li

O‘zbekiston Ekologik partiyasi Oliy Majlis

Qonunchilik palatasi deputati yordamchisi

Annotatsiya

Ish O‘zbekiston Respublikasida saksovullarni saqlashning huquqiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarini hisobga olgan holda har tomonlama tahlil qilishga bag‘ishlangan. Saksovul cho‘l va chala cho‘l hududlari ekotizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ekologik muvozanatni saqlash va mahalliy aholining turmush tarzini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotda saksovulni muhofaza qilishga qaratilgan amaldagi qonunchilik chora-tadbirlari va me‘yoriy-huquqiy hujjatlar hamda ularning dolzarb ekologik muammolar sharoitida samaradorligi tahlil qilingan. Saksovul o‘rmonlarining holatiga iqlim o‘zgarishi va antropogen omillarning ta‘siriga e‘tibor qaratiladi. Saksovulning aholi uchun ijtimoiy ahamiyati, jumladan, an‘anaviy foydalanish va mahalliy xo‘jaliklarga ta‘siri jihatlar ham ko‘rib chiqiladi. Xulosa sifatida mamlakatimizda saksovulni barqaror boshqarish va saqlashning huquqiy va ekologik mexanizmlarini takomillashtirish yuzasidan tavsiyalar berildi.

Kalit so‘zlar: Saksovul, O‘zbekiston Respublikasi, Atrof muhitni muhofaza qilish, Huquqiy jihatlar, Barqaror boshqaruv, Iqlim o'zgarishi, Antropogen omillar, Ijtimoiy jihatlar, Cho'l ekotizimlari, Normativ-huquqiy hujjatlar.

Kirish

Saksovullar (*Haloxylon* spp.) cho‘l va yarim cho‘l ekotizimlarida, ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasida tuproq eroziyasining oldini olish, biologik xilma-xillikni saqlash va suv balansini tartibga solish kabi ko‘plab ekologik xizmatlarni ko‘rsatishda asosiy o‘rin tutadi. Biroq, saksovulning kesilishi, iqlim o'zgarishi va boshqa omillar bu o'simliklarga jiddiy bosim o'tkazmoqda, bu ularning yashashi va ekotizimlarning barqarorligiga tahdid solmoqda. Saksovulni samarali saqlash huquqiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarini o‘z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi O‘zbekiston Respublikasida mavjud huquqiy normalarni o‘rganish, saksovullarning ekologik holatini baholash va ularni saqlashga ta‘sir etuvchi ijtimoiy omillarni ko‘rib chiqishdan iborat.

Materiallar va usullar

Materiallar

1. Huquqiy hujjatlar:

a) O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish va o'simlik dunyosini muhofaza qilishga oid qonun hujjatlari.

b) Saksovuldan foydalanishni tartibga soluvchi nizomlar va qonunosti hujjatlari.

2. Atrof-muhitga oid ma'lumotlar:

a) Saksovullarning ekotizimdagi o'rni haqida ilmiy maqolalar va ma'ruzalar.

b) Saksovullarni kesish oqibatlari va ekotizimlarning hozirgi holati to'g'risidagi ma'lumotlar.

3. Ijtimoiy tadqiqotlar:

a) Mahalliy hamjamiyat vakillari, ekologlar va hukumat amaldorlari bilan so'rovlar va suhbatlar.

b) Mahalliy aholining saksovullarga munosabati va ularni muhofaza qilish bo'yicha sotsiologik tadqiqotlar.

Metodlar

1. Huquqiy tahlil:

a) saksovullarni muhofaza qilish bo'yicha amaldagi qonun va me'yoriy hujjatlarni tahlil qilish.

b) Qonunchilikning ijro etilishini baholash va kamchiliklarni aniqlash.

2. Atrof-muhit tahlili:

a) Saksovullarni kesishning ekotizimlarga ta'sirini baholash.

b) Saksovullarning holati va ularning ekotizimdagi roli haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish.

3. Ijtimoiy tadqiqotlar:

a) Mahalliy aholi va ekspertlarning fikrlarini to'plash uchun so'rovlar va suhbatlar o'tkazish.

b) Saksovullarni saqlashga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillarni tahlil qilish.

Natijalar

Huquqiy asos

1. Milliy qonunchilik

O'zbekiston Respublikasida saksovullarni muhofaza qilishni tartibga soluvchi bir qancha asosiy qonun hujjatlari mavjud:

a) **O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"**gi qonuni tabiatni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan foydalanishning umumiy tamoyillarini belgilaydi. Unda o'simlik dunyosini, shu jumladan saksovullarni muhofaza qilishga oid qoidalar mavjud.

b) **O'zbekiston Respublikasining "O'simlik dunyosi to'g'risida"**gi qonuni saksovul kabi noyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan o'simlik turlarini muhofaza qilishni tartibga soladi. Qonunda saksovul populyatsiyasini himoya qilish va tiklash bo'yicha chora-tadbirlar ko'zda tutilgan.

c) Farmon va qonunosti hujjatlarida saksovuldan foydalanish, shu jumladan, ularni kesish va tiklash qoidalari aniqlangan. Ayrim hollarda bu dalolatnomalarda daraxtning noqonuniy kesilishining oldini olish, saksovul holati ustidan nazoratni ta'minlash bo'yicha aniq chora-tadbirlar belgilangan.

2. Majburiy ijro masalalari

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, qonun hujjatlarida saksovullarni muhofaza qilishning huquqiy asoslari belgilab berilgan bo'lsa-da, ularni qo'llashda bir qator muammolar mavjud:

a) **Resurslarning etishmasligi:** qonunchilikka rioya etilishini samarali nazorat qilish va saksovullarning holatini monitoring qilish uchun etarli resurslarning etishmasligi.

b) **Ijroning kuchsizligi:** ijro bilan bog'liq muammolar, jumladan, davlat organlari o'rtasidagi muvofiqlashtirishning etarli emasligi va huquqbuzarliklar uchun sanksiyalarning yo'qligi.

c) **Nazoratning samarasizligi:** qoidalarga rioya etilishini nazorat qilish bilan bog'liq muammolar, ayniqsa uzoq va borish qiyin bo'lgan hududlarda.

Ekologik asoslar

1. Saksovullarning ekotizimdagi roli

Saksovullar O'zbekistonning cho'l va chala cho'llari ekotizimida asosiy o'rin tutadi:

a) **Tuproq eroziyasining oldini olish:** Saksovullar tuproqni ildizlari bilan mustahkamlaydi, bu esa eroziyaning oldini olishga va tuproq tuzilishini saqlashga yordam beradi.

b) **Biologik xilma-xillikni saqlash:** Bu o'simliklar turli xil hayvonlar turlarini boshpana va oziq-ovqat manbalari bilan ta'minlaydi, biologik xilma-xillikni saqlaydi.

c) **Suv balansini tartibga solish:** Saksovul bug'lanishni kamaytirish va tuproqda namlikning to'planishiga yordam berish orqali suv resurslarini tejashga yordam beradi.

2. Daraxt kesishning ekologik oqibatlari

Saksovullarni kesish jiddiy salbiy ekologik oqibatlarga olib keladi:

a) **Tuproq eroziyasining kuchayishi:** saksovullarning yo'qligi tuproq eroziyasining kuchayishiga olib keladi, bu esa o'z navbatida cho'llanish xavfini oshiradi.

b) **Biologik xilma-xillikning kamayishi:** Saksovullar sonining kamayishi ko'plab hayvonlar turlarining yashash joylarini yo'qotishiga va biologik xilma-xillikning kamayishiga olib keladi.

c) **Suv muvozanatining buzilishi:** Saksovulni olib tashlash suv muvozanatini yomonlashtiradi, bu esa yer osti suvlari zahiralarning kamayishiga va tuproq holatining yomonlashishiga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy asoslar

1. Mahalliy hamjamiyatlarning fikri

Mahalliy jamoalar saksovullarga nisbatan turlicha tasavvurga ega:

a) **Iqtisodiy ahamiyati:** Ko'pgina aholi uchun saksovul yoqilg'i va qurilish materiallarining muhim manbai hisoblanadi. Bu esa aholi ehtiyojlari va saksovullarni muhofaza qilish zarurati o'rtasida ziddiyatlarni keltirib chiqaradi.

b) **Ekologik xabardorlik:** Ba'zi jamoalar saksovulning ekotizimlar uchun ahamiyatini tan oladilar va ularni saqlashni qo'llab-quvvatlaydilar, ammo ba'zi hududlarda xabardorlik darajasi pastligicha qolmoqda.

2. Ijtimoiy omillar

Saksovulni saqlash chora-tadbirlarining muvaffaqiyatiga ijtimoiy omillar ta'sir qiladi:

a) **Ta'lim va ma'lumot:** Saksovulning ekotizimlar uchun ahamiyati bo'yicha ta'lim dasturlari va ma'lumot kampaniyalarining etishmasligi xabardorlikni oshirishga to'sqinlik qilmoqda.

b) **Mahalliy hamjamiyatlarning ishtiroki:** mahalliy aholini tabiatni muhofaza qilish dasturlari va tabiiy resurslarni boshqarishga jalb qilish saksovulni yanada samarali saqlashga hissa qo'shishi mumkin.

Munozara

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda saksovullarni samarali saqlash kompleks yondashuvni talab qiladi. Milliy qonunchilik saksovullarni himoya qilish uchun asos yaratadi, biroq uni amalga oshirishda qo'llash va resurslarning etishmasligi bilan bog'liq muammolar mavjud. Saksovul daraxtini kesishning ekologik oqibatlarini jiddiy bo'lib, keyingi zararlarning oldini olish uchun zudlik bilan chora ko'rishni talab qiladi. Saksovulni saqlash borasidagi sa'y-harakatlarning muvaffaqiyatida mahalliy aholining xabardorligi va ishtiroki kabi ijtimoiy omillar ham muhim rol o'ynaydi.

Vaziyatni yaxshilash uchun quyidagilar zarur:

1. **Ijroni kuchaytirish:** qonun hujjatlariga rioya etilishini nazorat qilish uchun resurslarni ko'paytirish, huquqbuzarliklar uchun qattiqroq jazo choralari joriy etish va davlat organlari o'rtasida muvofiqlashtirishni takomillashtirish.

2. **Monitoringni takomillashtirish:** Saksovul holatini kuzatish uchun yetarli resurslar bilan ta'minlash, samarali nazorat va hisobot tizimini yaratish.

3. **Xabardorlikni oshirish:** saksovulning ahamiyati va ularni kesishning ekologik oqibatlarini to'g'risida xabardorlikni oshirish uchun ta'lim dasturlari va axborot kampaniyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

4. **Jamoatchilik ishtirokini rag'batlantirish:** mahalliy hamjamiyatlarni saksovullarni muhofaza qilish jarayonlariga jalb qilish va ekologik faoliyat bo'yicha qarorlar qabul qilish.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasida saksovullarni saqlash huquqiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Samarali qonunchilik, ularning ijrosini kuchaytirish, aholining xabardorligini oshirish va mahalliy aholini jalb qilish saksovulni muvaffaqiyatli saqlashning kalitidir. Taklif etilayotgan tavsiyalar mavjud vaziyatni yaxshilash, saksovul va ular o'sadigan ekotizimlarni uzoq muddatli muhofaza qilishni ta'minlashga qaratilgan.

Tavsiyalar

1. Yangi muhofaza qilish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish:

Saksovullarni muhofaza qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlarni joriy etish, shu jumladan yo'qolgan hududlarni tiklash va himoya zonalarini yaratish.

2. Hamkorlikni yaxshilash: Davlat organlari, ekologik tashkilotlar va mahalliy hamjamiyat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash.

3. Qonun hujjatlarini tahlil qilish va ko'rib chiqish: Qonun hujjatlarining dolzarbligi va samaradorligini ta'minlash maqsadida muntazam tahlil va ko'rib chiqish.

4. Ta'lim va axborot dasturlarini yaratish: Saksovulning ahamiyati haqida xabardorlikni oshirish va mahalliy hamjamiyatlarni tabiatni muhofaza qilish jarayonlariga jalb qilish uchun dasturlarni ishlab chiqish.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining "O'simlik dunyosi to'g'risida"gi qonuni.
3. O'simliklar va tabiiy resurslarni muhofaza qilish to'g'risidagi nizom va qonunosti hujjatlari.
4. O'zbekiston Respublikasida saksovullarning holati bo'yicha ekologik tadqiqotlar va ma'ruzalar.
5. Mahalliy aholining saksovullarni qabul qilishiga oid sotsiologik tadqiqotlar va hisobotlar.